

УДК 371.3:821.161.2

РОЗВИТОК У СТАРШОКЛАСНИКІВ УМІННЯ ІНТЕРПРЕТУВАТИ ЛІРИЧНІ ТВОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Глеб О. В.

У статті проаналізовано найголовніші проблеми, які виникають під час вивчення та детального аналізу ліричних творів у старшій школі. Головну увагу зосереджено на ролі інтерпретації змісту художнього твору.

Ключові слова: лірика, ліричний герой, інтерпретація, аналіз літературного твору.

В статье проанализированы основные проблемы, возникающие при изучении и детальном анализе лирических произведений в старшей школе. Главное внимание сосредоточено на роли интерпретации содержания художественного произведения.

Ключевые слова: лирика, лирический герой, интерпретация, анализ литературного произведения.

In this article the author analyses the main problems that arise in studying and detailed analysis of lyric writings in senior school. Much attention is paid to the interpretation of literary work content.

The basic task of teaching literature at school is the formation of readers' speech culture, creativity, development of imaginative and critical thinking.

The concept of "interpretation" as a creative process that needs a student-reader being a poet, who reveals creativity, is able to interpret the subtext. The interpretation is possible only through deep analysis of a lyrical work.

It is proved that lyrical works analysis should be specific to their study, including the characteristics of the lyrical image.

There are a number of related problems when senior students study poetry, the poetic language and its impact on the reader and they should learn analyze and interpret poetry as a product perceived by readers. It should be mentioned that lyrical work as an artistic piece, should be analyzed in the unity of content and form, because every piece of literary work can be properly perceived only in the context of unity.

The author notes that methods of lyrical works interpretation must take into account the psychology of senior students, because only they can fully perceive and interpret the lyrics.

Ukrainian poet Oleksandr Oles is a model of considered and interpretation. His lyrical works possess poetry and intimacy that allows senior students to develop the ability to exercise their own sense of poetic language.

Key words: lyrics, lyric character, interpretation, literary work analysis.

На сучасному етапі відродження і розвитку українського суспільства по-новому сприймаються завдання, поставлені перед школою, з викладання курсу української літератури. Серед найголовніших з них виділяють такі, як всебічний розвиток умінь і навичок школярів сприймати художній твір як явище мистецтва, створення оптимальних умов для формування читацької та мовленнєвої культури, творчих здібностей, самостійного аналізу прочитаного, образного, критичного та логічного мислення, розвитку інтерпретаційних здібностей.

На жаль, на уроках літератури старшокласники часто вдаються до пояснення літературних творів, посилаючись лише на критичний матеріал, літературознавчі статті та підручник, боячись висловити власну думку. Вивчаючи епічні або драматичні твори, в яких чітко простежується сюжетна канва, в учнів не виникає особливих труднощів при їх аналізі. Значно важче тлумачити твори ліричні. Причин цього явища в шкільній практиці є безліч: від індивідуального нерозуміння чи неприйняття віршів окремими учнями, яке важко усунути, чи наслідків системного неправильного аналізу віршів у початкових і середніх класах, коли від школярів

вимагалось переказувати своїми словами твір, навіть якщо він не мав сюжету, а також виписувати наявні в тексті вірша методи без належного осмислення їхньої ролі і естетичного навантаження, до звичайної практики простого відтворення на уроках старшокласниками вже готових думок літературознавців, тобто примітивної компіляції, яка не передбачає вкрай необхідного співавторства читача-реципієнта з автором-поетом (за М. Бахтіним) і найменших спроб учня інтерпретувати художній твір по-своєму, тобто зробити в його тлумачення свій внесок.

До проблем аналізу та інтерпретації ліричних творів звертався ще Аристотель в античні часи, багато зробивши в дослідженні поетики. Сократ тлумачив сенс пісень Симоніда. Теоретичні основи інтерпретації були сформовані тлумачами Священного писання і розвивалися в подальшому романтичною естетикою.

Філософи світового рівня Гегель, Кант і Ф. Шеллінг досліджували питання геніальності на зразках поетичних шедеврів. Мовознавці О. Потебня, П. Житецький, літературознавці С. Аверинцев, Р. Барт, М. Бахтін, Гадамер, У. Еко, Хайдеггер зробили великий прорив у вивченні авторської позиції і функції художніх засобів в поетичному тексті.

Аналіз літературного твору (гр. *analysis* – розклад, розчленування) – це логічна процедура, суть якої полягає в розчленуванні цілісного літературного твору на компоненти, окремі елементи у взаємозв'язках, з метою осягнення характеристики своєрідності цього твору. Однак зробити належний аналіз віршованого тексту можуть тільки професійні літературознавці. Шкільний аналіз в основному зводиться до компілятивних думок про художній твір. У такому разі учень переважно сліпо копіює, але не приймає до серця нав'язані йому висновки.

На сучасному етапі особливо актуальною залишається модернізація шкільного аналізу художнього тексту та його інтерпретації. Адже від неї буде залежати проблема підвищення престижу української літератури, яка була втрачена в радянський час. "Шкільне літературознавство має скоріше відійти від розуміння української літератури лише як міметичного (відтвореного) зображення дійсності... тлумачення творів тільки з такої позиції значно знижує художню цінність українського мистецтва в цілому. Прив'язані до конкретних подій, часу або місця, вони позбавляються багатозначенневого, символічного, узагальнюючого свого звучання, загальнолюдської значущості, притаманної будь-якому з повноцінних художніх образів" [3, с. 9].

Інтерпретація (лат. *interpretatio*) – тлумачення, розкриття змісту і форми, роз'яснення якогось художнього твору, а також своєрідне, засноване на глибокому проникненні в суть виконання його" [2, с. 171]. Інтерпретація – процес творчий, він передбачає учня-читача як поета, розкриває креативність, змушує тлумачити натяки, алюзії, підтекст сказаного. На відміну від аналізу, інтерпретація завжди особистісна, тому кожне відкриття на уроці учень сприймає як своє власне, здобуте в уявній творчій співпраці з автором (за М. Бахтіним) ліричного тексту. "Метод інтерпретації – це виховання індивідуального артистичного таланту учня, а не тільки емоційний пролог до подальшого аналітичного розгляду, шлях, а не етап освоєння літературної теми" [1, с. 5]. Художня інтерпретація неможлива без аналізу тексту твору, інтерпретованих з'ясувань його сюжету, характеру персонажів, проблеми, ключових рядків тощо. Формування й розвиток інтерпретаційних навичок школярів можливо тільки в процесі аналізу літературного твору й здійснюється під дією закону "герменевтичного кола".

Вивчаючи ліричні твори на уроках української літератури, слід враховувати специфіку їх аналізу і низку супутніх проблем, у тому числі аналіз образу ліричного героя – узагальнений абстрактний образ, який зазвичай є виразником авторського світовідчуття. Напевне, саме тому Гегель вважав поета головним героєм ліричного твору. Але не варто ототожнювати поняття автора й ліричного героя. Образ ліричного героя є виразником естетичного ідеалу автора.

Не менш важливою проблемою вивчення поезії є її віршована форма. Як відомо, в школі дуже мало уваги приділяється формуванню вміння учнів аналізувати віршовану мову. Зазвичай учні визначають віршований розмір, стопу, характер римування, не заглиблюючись у те, як саме це впливає на настрої ліричного героя, його почуття.

Існує і ще одна проблема аналізу літературного твору, яка полягає в двоїстості трактування, власне її необхідності, і пояснюється вона тим, що ліричний твір у першу чергу призначений для того, щоб впливати на почуття читача. Однак більшість літературознавців і методистів вказують на необхідність аналізу поезії.

Відомий методист Є. Пасічник стверджував: "Аналізувати ліричний вірш – значить вчити дітей заглиблюватися в його поетичні образи, спостерігати, як вимальовується одна за одною картини або як змінюються почуття, настрої ліричного героя, чим вони викликані і як все це безпосередньо виражається в контексті твору. Важливо, що хоче сказати поет, який характер має мова вірша і як він висловлює авторську ідею" [4, с. 305].

Учні-читачі під час аналізу літературного твору повинні глибше розкривати для себе світ авторських думок і почуттів. Не слід залишати без уваги і той факт, що твір як художнє ціле слід аналізувати в єдності змісту і форми. Кожна деталь форми літературного твору, взята окремо, не має самостійного значення, її можна зрозуміти тільки в контексті цілого. У широкому сенсі зміст літературного твору – це почуття, роздуми, зумовлені явищами дійсності, які письменник, згідно зі своїм світоглядом, підібрав, осмислив та емоційно й естетично оцінив у творі, а форма – це сукупність усіх художніх прийомів та засобів вираження змісту, без яких неможливе його існування. Аналіз ліричного твору не зводиться лише до розкриття авторської позиції. Читач має право на свою точку зору, можливість інтерпретувати твір по-своєму.

Методика інтерпретації ліричних текстів української літератури на уроках у старших класах повинна враховувати психологію учнів, адже цілком сприймати й інтерпретувати ліричний твір можуть учні старших класів. Базовими є такі особливості юнацького віку: прагнення старшокласників зіставляти себе з ліричним героєм, входити в роль ліричного суб'єкта, проявляти аналітичні здібності, емоції, почуття, навіяні художнім текстом. Саме в цьому виді роботи над твором проявляється така властивість лірики, як сугестивність, тобто здатність вселяти, створювати певний настрій. "Готувати до сприйняття лірики слід не менш ретельно, як до розуміння музики. Тут не може бути жодної фальшивої ноти, інакше вивчення не дасть бажаних результатів" [4, с. 172]. З метою виявлення у старшокласників умінь інтерпретувати слід визначити рівень готовності учнів, визначити ступінь оперування поняттями "поетична мова", "віршована мова", "ліричний герой", "авторська позиція", "ліричний адресат", з'ясувати особливості індивідуальної творчої манери поетів, зіставляти особливості мови і стилю ліричних творів. Першочергове значення в ліриці надається виразним засобам, які формують особливу інтимну атмосферу з виразним емоційним станом, тобто ліризм, задушевність, неповторна аура переживань і спостережень.

Нерідко старшокласники намагаються інтерпретувати ліричний твір по-своєму, висловлюють свої почуття, викликані лірикою. У цьому їх треба підтримувати, показати, як від тону читання змінюється настрій, навіть зміст поезії. Для того щоб здійснити сильний вплив на учнів, вперше читати ліричний твір бажано вчителю.

Так, одним з майстрів ліричних жанрів є Олександр Олесь, творчість якого вивчається старшокласниками. Відомо, що в 1906 році, перебуваючи в Криму, поет упорядкував свою першу збірку "З журбою радість обнялась", присвячену відносинам з дружиною Вірою Свядковською. Ліричної збірки мав серед читачів великий резонанс. Поезії Олесьа дуже милозвучні, багато з них покладені на музику й стали романсами, які припали до душі не одному поколінню ("Айстри", "Літній вечір", "Порвалися струни" та ін.).

Надзвичайною задушевністю в прояві почуттів ліричного героя відзначається поезія "Чари ночі" ("Сміються, плачуть солов'ї"), яку слід розглядати на уроках літератури як зразок поетичності, що дозволяє розвивати у школярів уміння проявляти свої почуття поетичною мовою. Вельми доречно було б дати можливість учням вперше прослухати цей поетичний твір у музичній інтерпретації Ніни Матвієнко.

Аналізуючи на занятті поезію Олесьа, слід відзначити те, як влучно передається піднесений мажорний настрій ліричного героя, навіяний почуттями любові. Рядки цього вірша пронизані живими людськими почуттями, емоційною розчуленням, пісенною мелодійністю. Саме завдяки такому настрою твір сприймається як

гімн красі, юності й любові. Тут все складає хвалу життю. Природа, як одухотворена, знаходиться в гармонії з почуттями ліричного героя: "Дивись, вся земля тремтить / В палких обіймах ночі / Лист квітці рвучко шелестить, / Траві струмок шепоче", "Тут ллються пахощі густі, / Там гнуться верби п'яні" [5, с. 66]. Ліричність поезії "Чари ночі" підсилюється метафорами ("сміються, плачуть солов'ї і б'ють піснями в груди", "вся земля тремтить" та ін.). Персоніфікованим образом весни є символ молодості, краси й оновлення ("весна іде назустріч вам", "весна бенкет справляє"). Після з'ясування головних моментів твору варто поставити учням низку питань:

- Який настрій навіває вам ця поезія?
- Чому навесні не тільки люди, але і все живе в природі прагне любові? Знайдіть у творі рядки, що підтверджують цю думку.
- У чому саме проявляються "чари ночі"?
- Доведіть, що навіть природа хоче допомогти закоханим. Підтвердіть свою відповідь цитатами з поезії.
- У яких рядках простежується момент кульмінаційного підйому, вибуху емоцій найвищої сили в душі ліричного героя?
- Як ви розумієте такі віршовані рядки: "Гори! Життя – єдина мить, / Для смерті ж – вічність ціла"?
- Як за допомогою прийому обрамлення автор втілює у творі свої задуми?
- Як в поезії реалізується концепт "щастя" в свідомості ліричного героя?

Після аналізу та інтерпретації цього ліричного твору на уроці слід дати можливість учням висловити свої враження та емоції, а також запропонувати їм графічно зобразити уявні картини, що виникають в юнацькій уяві, або ж створити власну поезію на кшталт інтимної лірики Олександра Олесь. Таким чином, учитель дасть можливість учням проявити власну творчість, навіяну інтерпретацією досліджуваного твору.

Головна мета уроків літератури в школі полягає у формуванні особистості. Інтерпретація та критика є літературною творчістю, що передбачає знання теорії і технології творчої справи, розвиває досвід і здібності учнів. Культури літературознавчого пошуку школярі набувають поступово, від класу до класу. Уміння інтерпретувати художній твір набувають зазвичай в старших класах під керівництвом творчо обдарованих вчителів.

Отже, система аналізу ліричних творів, уміння інтерпретувати їх у процесі аналізу визначається змістом і структурою самого твору, а також особистісним сприйняттям і визначається відповідним алгоритмом роботи, який залежить від знань і умінь, здобутих у кожному класі.

Література

1. Юнін Г. М. Шкільне літературознавство / Г. М. Юнін // Українська мова та література. – 2004. – № 35. – С. 4–8.
2. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів / В. М. Лесин, О. С. Пулинець. – К. : Рад. шк., 1971. – 485 с.
3. Мовчан Р. В. Деякі зауваги до вивчення української літератури в школі / Р. В. Мовчан // Українська мова і література в школі. – 2009. – № 8. – С. 5.
4. Неділько В. Я. Методика викладання української літератури в середній школі / В. Я. Неділько. – К. : Вища школа, 1978. – 248 с.
5. Олесь Олександр. Вибране: для сер. та ст. шк. віку / Олександр Олесь. – К. : Школа, 2002. – 352 с.
6. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти / Є. А. Пасічник. – К. : Ленвіт, 2000. – 384 с.